Joanna Piotrowska

KONKURS ZABYTEK ZADBANY A.D. 2017

WYRÓŻNIONE PRACE KONSERWATORSKIE I ADAPTACYJNE W DAWNYM KOŚCIELE EWANGELICKIM W BARCZEWIE

Tegoroczne rozstrzygnięcie konkursu „Zabytek Zadbany" przyniosło wyróżnienie dawnemu kościołowi ewangelickiemu w Barczewie, zaadaptowanemu przez Gminę Barczewo na Skarbiec Kultury Europejskiej – centrum kultury, galerię sztuki i małą salę koncertową. Przyznano je za przystosowanie dawnej świątyni do funkcji kulturalnych, pozwalające na zachowanie i ekspozycję historycznej formy, przeprowadzone z poszanowaniem charakteru wnętrza sakralnego.

„Zabytek Zadbany" to coroczny konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków rozstrzygany od 1975 roku. Jego celem jest uhonorowanie i promocja przykładów wzorowej opieki nad zabytkami: prac badawczych, konserwatorskich i rewaloryzacyjnych oraz prawidłowego użytkowania zabytków. Zgłaszane do konkursu realizacje dotyczą zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i są obecnie oceniane w następujących, kategoriach:

- utrwalenie wartości zabytkowej obiektu
- rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe)
- adaptacja obiektów zabytkowych
- architektura i budownictwo drewniane
- architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne
- kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

W pięciu kategoriach przyznawany jest tytuł zwycięzcy – laureata i trzy wyróżnienia; w kategorii specjalnej jedynie tytuł laureata, bez wyróżnień. W 2017 roku jury konkursu oceniało 94 zabytki z terenu całego kraju. W rozstrzygnięciu konkursowym znalazł się jeden obiekt z województwa warmińsko-

-mazurskiego – kościół w Barczewie otrzymał wyróżnienie w kategorii adaptacji obiektów zabytkowych.

Neogotycki kościół ewangelicki w Barczewie wybudowano w latach 1870--1871, na działce pomiędzy kościołem franciszkańskim a murami miejskimi. Niewielka, orientowana budowla otrzymała nieskomplikowaną bryłę z jednoprzestrzennym korpusem i wielobocznie zamkniętym prezbiterium oraz wieżę od zachodu. Nad nawą znajduje się otwarta więźba dachowa, chór jest nakryty sklepieniem gwiaździstym. Kościół służył gminie ewangelickiej do około 1960 roku; po jej wygaśnięciu przejął go Skarb Państwa. Opuszczony budynek został zdewastowany, wyposażenie (ławki, organy) rozkradziono. W 1972 roku przeznaczono go na składnicę ówczesnego Muzeum Mazurskiego (późniejszego Muzeum Warmii i Mazur); na potrzeby magazynowe wprowadzono wtórny podział wnętrza na dwie kondygnacje. Kościół był niedostępny dla osób postronnych. W 1987 został wpisany do rejestru zabytków nieruchomych ówczesnego województwa olsztyńskiego. W 2009 roku zabytek przejęła gmina Barczewo, która w latach 2013-2014 zrealizowała koncepcję adaptacji budynku na obiekt o funkcji kulturalnej – salę koncertową, miejsce wystaw, spotkań autorskich, umożliwiające organizację konferencji i wykładów.

Prace remontowe, konserwatorskie i adaptacyjne w kościele barczewskim zostały poprzedzone badaniami konserwatorskimi i archeologicznymi. Objęły zewnętrze i – w największym zakresie – wnętrze kościoła. W trakcie prac przy elewacjach (przewidzianych do kontynuacji) wykonano iniekcje cegieł,

1. *Dawny kościół ewangelicki w Barczewie. Wnętrze po demontażu posadzek – widok ku prezbiterium. W głębi widoczna konstrukcja wtórnego podziału, z umieszczonymi w prezbiterium schodami na drugą kondygnację, stan z 2013 roku. Fot. Archiwum Urzędu Miejskiego w Barczewie.*

przemurowano partie w złym stanie technicznym z zastosowaniem cegły o tym samym wymiarze, z zachowaniem wątku i profilu spoinowania, oczyszczono lico ceglane i partie kamienne cokołu. We wnętrzu zdemontowano konstrukcję wtórnego podziału, przywracając pierwotną, jednorodną przestrzeń; uczytelniono zarys łuku tęczowego. Badania konserwatorskie pozwoliły określić formy dekoracji malarskich na poszczególnych partiach ścian i na elementach drewnianej konstrukcji empory organowej i odsłoniętej więźby dachowej. Usunięto wtórne przemalowania, odkrywając, uczytelniając i uzupełniając historyczne warstwy malarskie: imitacje wielobarwnych okładzin dolnych partii ścian zwieńczone fryzem lilijkowym, imitacje boniowania ścian i oprawy kamiennej okien, wieńczący ściany fryz arkadkowy, naśladujący tkaninę wzór patronowy na ścianach prezbiterium (na ścianie południowej uczytelniono dwie fazy wystroju malarskiego). Ponadto zachowano negatywowe ślady po nieistniejącym już wyposażeniu – miejsca pozbawione od początku dekoracji, w których do ścian korpusu przylegały ławki kościelne czy zarys prospektu organowego na emporze zachodniej. W obrębie tego zarysu pozostawiono także wyraźne, pokazujące spodni mur

2. *Dawny kościół ewangelicki w Barczewie. Prezbiterium, stan z 2017 roku. Fot. Adam Płoski.*

3. *Dawny kościół ewangelicki w Barczewie. Nawa – widok ku emporze zachodniej, stan z 2017 roku. Fot. Adam Płoski.*

4. *Dawny kościół ewangelicki w Barczewie. Ściana północna nawy z negatywowymi śladami po dawnych ławkach kościelnych, stan z 2017 roku. Fot. Adam Płoski.*

ceglany, ślady po miechach organowych. Negatywy obiektów nieistniejących są zapisem przeszłości budynku.

Pieczołowicie wykonano prace związane z posadzkami (płytki ceramiczne były umieszczone w prezbiterium i w przejściu środkiem nawy, pod ławkami znajdowała się posadzka ceglana). Zachowane płytki i cegły zdemontowano, oczyszczono i poddano konserwacji, następnie, po wykonaniu warstw instalacji ogrzewania podłogowego, umieszczono je na pierwotnym miejscu, a brakujące fragmenty zrekonstruowano według form historycznych. Stolarka drzwiowa została oczyszczona z wtórnych powłok malarskich, drewno uzupełniono w miejscach ubytków flekami z sezonowanego drewna tego samego gatunku, odtwarzając historyczne profile; całość scalono kolorystycznie. Na schodach prowadzących na emporę organową zrekonstruowano warstwy mazerunkowe. Na belkach konstrukcji więźby i na emporze odkryto i uczytelniono zachowane konturowe, geometryczne dekoracje malarskie. Wtórna stolarka okienna została zastąpiona oknami witrażowymi, odtworzonymi na wzór historyczny. Na wewnętrznych parapetach okien uczytelniono oryginalny system żłobionych w tynku kanalików odprowadzających skroploną na szybie wilgoć do zagłębionego w murze, wysuwanego zbiornika metalowego.

W związku z nową funkcją wprowadzono udogodnienia dla osób niepełnosprawnych, nowe instalacje i zaplecze sanitarne. Zmiany te przeprowadzono, ingerując w jak najmniejszym, koniecznym stopniu w substancję zabytkową. Po wykonaniu prac remontowych w niewielkim historycznym budynku (kostnicy?) przy dawnej świątyni umieszczono w nim kotłownię. Elementy instalacji zostały ukryte w przestrzeni poddasza kościoła; w sanitariatach wprowadzonych w obręb nawy, w strefie wejścia, zabezpieczono dekoracje taflami szkła, odsuniętymi od warstw malarskich.

5. *Dawny kościół ewangelicki w Barczewie. Posadzka ceramiczna i ceglana po pracach konserwatorskich, stan z 2017 roku. Fot. Adam Płoski.*

Nośnikiem wartości zabytku – wartości świadectwa historii, autentyzmu, artyzmu – jest oryginalna struktura budowli, jej elementy konstrukcyjne, materiały, dekoracje. Zachowanie pierwotnych wartości zależy w dużej mierze od prawidłowego użytkowania obiektu. W zabytku długotrwale opuszczonym lub użytkowanym w sposób nieprawidłowy, tak jak w przypadku wieloletnich zaniedbań w Barczewie, oryginalna substancja podlega degradacji. Wprowadzenie nowej funkcji w sposób łączący współczesne wymogi użytkowe z poszanowaniem substancji zabytkowej jest zadaniem wymagającym przemyślanych działań i determinacji, daje jednak szansę wydobycia i podkreślenia wartości zabytku oraz wprowadzenia go na nowo w życie społeczności lokalnej (i nie tylko). Sam wybór nowej funkcji jest odrębnym zagadnieniem, szczególnie w przypadku obiektów zdesakralizowanych – wieloletnie i wielorakie doświadczenia adaptacji dawnych świątyń, przede wszystkim w krajach Europy Zachodniej, wskazują na to, że ze względu na normy kulturowe akceptowalny społecznie jest obiekt kultury – niekomercyjny obiekt publiczny; funkcja taka rokuje długotrwałe i właściwe użytkowanie.

Barczewska adaptacja, która jest częścią realizowanego przez samorząd programu podniesienia atrakcyjności turystycznej gminy przez renowację obiektów dziedzictwa kulturowego, została uznana za realizację wyróżniającą się w skali kraju i za przykład dla innych tego rodzaju działań. Udostępniła obiekt ważny w kontekście historycznym (historii gminy ewangelickiej w Barczewie) i urbanistycznym, przez wiele lat wyłączony z życia miasta. Poprzedzone badaniami prace przywróciły estetyczną integralność wnętrza, która przemawia do odbiorcy jako świadectwo przeszłości, przykład form artystycznych charakterystycznych dla drugiej połowy XIX wieku, a dziś jest stosowną oprawą dla odbywających się tu spotkań twórców i publiczności.

* * *

Konkurs „Zabytek Zadbany" ma charakter cykliczny. Do 31 stycznia 2018 roku na adres sekretariatu konkursowego (Narodowy Instytut Dziedzictwa Oddział Terenowy w Olsztynie, ul. 11 Listopada 4, 10-104 Olsztyn) można zgłaszać obiekty do kolejnej edycji. Zgłoszeń mogą dokonywać właściciele, posiadacze i zarządcy obiektów zabytkowych, a także wojewódzcy konserwatorzy zabytków, kierownicy delegatur wojewódzkich urzędów ochrony zabytków oraz konserwatorzy samorządowi. Karta zgłoszeniowa i regulamin konkursu dostępne są na stronie internetowej www.nid.pl, w zakładce Dla właścicieli i zarządców. Tutaj też można znaleźć archiwum laureatów i pozostałych wyróżnionych z edycji konkursowej 2017, a także z lat ubiegłych.

Joanna Piotrowska